

EVRENOS BEY'İN KÖKENİ HAKKINDA TARTIŞMALAR VE YENİ BİR DEĞERLENDİRME*

AYŞEGÜL KILIÇ**

Giriş

Evrenos Bey, Osmanlı Devleti'nin Balkanlara geçiş ve yerleşme sürecinde rol oynayan en önemli uc beylerinden biridir. İstisnasız bütün erken dönem Osmanlı kaynaklarında, Evrenos Bey'in askeri başarılarından bahsedildiği görülür. Özellikle I. Murad döneminde Osmanlı uc teşkilâtı içinde gösterdiği başarılar nedeniyle kendisine *Uclarnn Beyi* unvanı tevcih edilen Evrenos Bey'i bu kadar önemli kılan sadece askeri başarıları değildir. Askeri gücüne paralel olarak, ekonomik gücünü de Balkanlar için harcamıştır. Balkanlarda Osmanlı fetihlerinin kalıcı olmasını sağlayan Evrenos Bey, şehirleşmeye, Türk-İslam nüfusunun artmasına da önemi katkıda bulunmuştur. Yaptığı imar faaliyetleri, kurduğu vakıflarla fethettiği bölgelerin ekonomik ve sosyal yapısını değiştirmiştir. Bu özelliği nedeniyle diğer akıncı aileleri olan Mihaloğulları, Malkoçoğulları, Turahanoğulları gibi ailesinin kendi adıyla anılmasını sağlamış, yüzyıllarca devam edecek bir ailenin köklerini fethettiği bölgeye salmıştır.

Peki bu Evrenos Bey kimdir ve nasıl biridir? Evrenos Bey'in bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Yenice-i Vardar'daki (Γαινιτζά/ Giannitisa) türbesinde yapılan yenileme çalışmaları sırasında mezarı açılmıştır. Bulunan kemiklerin yaklaşık 1,80 cm. boyunda bir insana ait olduğunun tespit edilmesi, Gelibolulu Âli'nin ifadesiyle "yakışıklı bir uc beyi" ve "boy lu poslu"¹ olan Evrenos Bey'in aynı zamanda Ortaçağ ölçülerine göre uzun boylu olduğunu göstermektedir². Ne var ki, Osmanlı kaynaklarına göre güçlü ve gözü kara bir komutan olan Evrenos Bey hakkında çok az şey

* Bu makale *Gazi Evrenos Bey* isimli doktora tezinden üretilmiştir. Bkz. Ayşegül Çalı (Kılıç), *Gazi Evrenos Bey*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.

** Dr., Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-ahbâr*, c. I, Tıpkıbasım, T.T.K. Ankara 2009, v. 27b.

² Heath W. Lowry, *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550, Kuzey Yunanistan'ın Fethi, İskânı ve Altyapı Gelişmesi*, Bahçeşehir Ün. Yay., İstanbul 2008, s. 58-62.

bildiğimizi görürüz. Üstelik Osmanlı tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olması nedeniyle araştırmacıların ilgisini çekmiş, önemi vurgulanmış, hatta biraz popülerize dahi edilmiş bir tarihi kişilik olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlara geçiş ve yerleşme sürecini anlatan bütün eserlerde Evrenos Bey'in askeri faaliyetlerine yer verildiği görülmektedir³. Bu çalışmalar incelendiğinde Evrenos Bey'den bahsetmeden "Erken Osmanlı Tarihi" veya bir "Balkan Tarihi" yazmanın mümkün olmadığı açıktır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi üzerine yapılan çalışmalarda da Evrenos Bey'in adı geçmektedir. Bu çalışmalarda özellikle Evrenos Bey'in etnik kökenine dair yorumlar mevcuttur⁴. Bunları incelediğimizde esasında Evrenos'un etnik köken tartışmalarının Osmanlı Devleti'nin kuruluş teorilerinden bağımsız olmadığı anlaşılmaktadır. Evrenos Bey'in Müslüman veya ihtida etmiş bir Hıristiyan olması, bu teorilerden her birine olan inancı güçlendirecek bir argüman olarak görülmüştür. Diğer taraftan Evrenos Bey üzerine bazı müstakil çalışmalar da yapılmıştır. Ansiklopedi maddesi ve makalelerden oluşan bu çalışmaların değeri yadsınamaz ve çalışmamızın referans kaynağı olmuştur⁵.

Evrenos Bey hakkında bildiklerimizin çoğunu dönemin Osmanlı ve Bizans kaynaklarına borçluyuz. Ne zaman doğduğu, kaynaklarda ilk ortaya çıktığı zaman kaç yaşlarında olduğu ve kaç yaşında iken öldüğüne dair bir bilgiye sahip değiliz. Sadece ölüm tarihinin 17 Kasım 1417 olduğunu tür-

³ Bu eserlerden bazıları: İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, T.T.K. Ankara 1982; J. V. Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi I-II*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983; Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1300-1451)*, c. I, Çev. Nilüfer Epeçeli, İstanbul 2005; Colin Imber, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, Çev. Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Ün. Yay., İstanbul 2006; M. Tayyip Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İşaret Yay., İstanbul 2007; Halil İnalcık, *Devlet-i 'Alıyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İş Bankası Yay., İstanbul 2009; H. Lowry, *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550*, s. 16-64. Bu eserde ise Evrenos Bey'in Batı Trakya'da izlediği güzergah hakkında görsel malzemelerle bir bölüm ayrılmıştır.

⁴ H. Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara 1998, s. 39-40; J. V. Hammer, *a.g.e.*, s. 114-115; P. Wittek, "Yazıcioghlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja" *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, c. 14/3, London 1952, s. 639-668; R. Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, İstanbul 2000, s. 80-81; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, T.T.K. Ankara 1999, s. 83; H. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, İstanbul Bilgi Ün. Yay., çev. Kıvanç Tannıyar, İstanbul 2010, s. 61-74.

⁵ J. H. Mordtmann, "Ewrenos", *The Encyclopaedia of Islam*, c. II, London 1927, s. 34-35; D. Salamanga, 'Ταζή Ἐβρενώζ, Ὁ Πρώτος Εὐκρυπταρχὸς τῶν Γιάννινων', *Ἡπειρωτικὴ Ἐστία*, c. 2, Ioannina 1953, s. 163-165; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Evrenos", *İA*, c. IV, İstanbul 1964, s. 414-418; I. Melikoff, "Ewrenos", *The Encyclopaedia of Islam*, c. II, London 1965, s. 738-739; K. Kâni, "Evrenos Bey", *Kaynak*, III, Balıkesir Halkevi, 3/4 yıl S. 36/37/38, Balıkesir 1936, s. 923-925, 17-22, 60-64; Hamid Vehbi, "Gazi Evrenos Bey", *Meşâhir-i İslâm*, c. II, cüz 26, İstanbul 1301, s. 801-843; Steven W. Reinert, "Evrenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, c. II, Oxford 1991, s. 765; Fahamettin Başar, "Evrenosogulları", *DİA*, c. XI, İstanbul 1995, s. 539-541.

besinde bulunan kitabeden biliyoruz⁶. Evrenos Bey'in nerede doğduğu, ne zaman bir Osmanlı akıncısı olduğuna dair bilgi kııntıları ise kaynakların tartışmaya açık kayıtlarından ibarettir. Bu nedenle Evrenos Bey üzerine yapılan modern araştırmalarda onun bilinmeyenleri hakkında farklı görüşler ifade edilmiştir. Bu çalışmalarda Evrenos'un kişisel hikâyesi üzerine kaynaklardaki çok az bilginin doğru olduğu ön kabulüyle bir kurgu yapıldığı görülmektedir. Örneğin, onun öldüğünde yüz yaşını geçmiş olduğuna dair görüş, Evrenos Bey hakkında yazılan tedkik eserlerde tekrar edilmektedir⁷. Ne zaman doğduğu bilinmeyen Evrenos Bey'in yaşına dair bu tahminin, onun Karesi ümerasından olduğunu kabul etmelerinden kaynaklandığı açıktır. Bu kayıtlar XVI. yüzyılda yazan İbn-i Kemal ve Hoca Saadeddin gibi Osmanlı kronik yazarlarına aittir. Aslında Âşıkpaşazâde ve Neşri gibi erken dönem yazarları, Evrenos Bey'in adını ilk defa Gelibolu'nun fethinden sonra Konurhisar'ın Hacı İlbeyi'ne verilip, kendisinin ise ona "yarar yoldaş" bırakıldığını anlatarak zikretmeye başlarlar⁸. Dolayısıyla Evrenos Bey'in askeri hayatının, bilinen en erken kaynaklarda aslında 1357 civarında başladığı görülür. Tedkik eserlerde, Evrenos Bey'in Karesi ümerasından olduğu düşünülerek, -bu beylik 1335-45 tarihleri arasında fethe edildiğine göre⁹- onun 1300'lü yılların başlarında doğmuş olması gerektiğine dair bir varsayımla hareket edildiği anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere bu görüşler, Evrenos Bey'in hem doğduğu yere, hem kökenine, hem de yaşına dair bir varsayımdan ibarettir.

Evrenos Bey Hakkında Şimdiye Kadar Yapılan Araştırmaların Değerlendirilmesi

Evrenos Bey üzerine yapılmış modern çalışmaların tarihçesi XIX. yüzyıla kadar inmektedir. Bu çalışmalar ortaya çıkmadan önce ilk olarak J.V.

⁶ Vasilis Demetriades, "The Tomb of Ghazi Evrenos Bey at Yenitsa and its Inscription", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, v. XXXIX/I, London 1976, s. 331; H. Çetin Arslan, *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. 90-91; H. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, s. 67; Heath W. Lowry-İsmail E. Erünsal, *Yenice-i Vardar'lı Evrenos Hanedanı: Nottlar ve Belgeler*, Bahçeşehir Ün. Yay., İstanbul 2010, s. 89-96.

⁷ K. Kâni, a.g.m., s. 19; H. Vehbi, a.g.m., s. 833; İ. H. Uzunçarşılı, "Evrenos", s. 416; F. Başar, a.g.m., s. 540.

⁸ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osmân*, İstanbul Matba'a-i Amire, Hicri 1332, s. 51; Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi (Kitâb-ı Cihan-nümâ)*, I, Haz. F. R. Unat-M. A. Köymen, T.T.K. Ankara 1995, s. 184-185. Ayrıca bkz. H. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, s. 64.

⁹ Karesi Beyliği'nin ilhâki meselesi kaynaklarda farklı şekillerde geçmektedir ve tartışmalı bir konudur. H. İnalçık ise bu beyliğin işgal sürecinin 1335-1345 tarihleri arasında olduğunu belirtir. Bkz. H. İnalçık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, c. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 84; Ayrıca bu konu ile ilgili tartışmalı görüşler için bkz. Zerrin Günel Öden, *Karastı Beyliği*, T.T.K., Ankara 1999, s. 60-62. Hammer ise Karesi vilayetinin Osmanlı topraklarına katılma tarihini (736) 1336 olarak vermektedir. Bkz. Hammer, a.g.e., c.I, s. 115.

Hammer-Purgstall'ın on ciltlik Osmanlı Tarihi (*Geschichte des Osmanischen Reiches*) adlı eserinde Evrenos Bey üzerine bazı görüşler ortaya koyduğu bilinmektedir. Osmanlı kaynaklarına hâkimiyeti tartışılmayan Hammer, Evrenos Bey'in Bursa'nın Rum tekfuru iken ihtida ettiği görüşünü İdris-i Bitlisi'ye dayandırmaktadır. Evrenos Bey'den bahsederken: "Karesi Hükümeti, Hacı İlbeği'ne verilerek, vezirleri Ece Beğ ve Bursa'nın eski Rum kumandanı iken İslam'ı kabul etmiş olan Evrenos Beğ'i onun maiyetine verdiler" şeklinde kaydetmiştir¹⁰. Yani Hammer'e göre Evrenos Bey bir mühtedir. Bursa komutanı iken Müslüman olarak Karesi ümerasına katılmıştır. Ancak Hammer'in kaynak olarak gösterdiği İdris-i Bitlisi'nin eserinde: "*ol tekvür-ı Bursa evvela Evrenos-ı bî-hayâ¹¹ idi*" şeklinde kaydedildiği görülür¹². İdris-i Bitlisi'nin bahsettiği dönem için verdiği H. 706 yılı (1306-1307) tarihin hatalı olduğu açıktır. Yine de Evrenos Bey'in 1417'de vefat ettiğini hatırlarsak Bursa'nın 1326'da fethedildiği tarihte kale tekfuru olabilmesi için en az 1300'lü yılların başında doğmuş olması gerekirdi. Ayrıca eserin ilerleyen sayfalarında Evrenos Bey'in Karesi ümerasından olduğuna dair bir bilgi de bulunmaktadır¹³. Hammer'in bu görüşünü, kuruluş teorisinde Bizanslı güçlerin etkili olduğu düşüncesine dayandırmaya çalıştığı açıktır. Bu nedenle gösterdiği iki kaynaktan Evrenos Bey'i Karesili Beyler arasında kaydeden Hoca Saadeddin¹⁴ yerine İdris-i Bitlisi'nin ilk kaydına inanmıştır. Bu bağlamda Hammer'in Evrenos Bey hakkındaki yorumu daha da anlaşılır olmaktadır.

Kroniklerin, yazarların tarih görüşüne göre kullanılması eğilimi Hammer'den sonra yapılan neredeyse bütün çalışmalarda izlenebilmektedir. Örneğin 1883-1884 yıllarında *Meşâhîr-i İslâm*'da Evrenos Bey üzerine ilk müstakil çalışma sayılan Hamid Vehbi'nin makalesi de bu açıdan dikkatle incelenmesi gereken eserlerden biridir¹⁵. Bu makale, Evrenos'un gençliğinin de Karesi vilayetinde geçtiği, hatta bu dönemden itibaren Osmanlı hizmetinde çalışmayı istediğine dair kaynağı olmayan hikâyelerle doludur¹⁶. Yine de verdiği önemli bilgilerin yanında Osmanlı kaynaklarındaki bilgiler dönemin tarih yazımı üslûbuyla harmanlanmış ve ortaya kaynakları

¹⁰ Hammer, *a.g.e.*, c. I, s. 114-115.

¹¹ Allah korkusu olmayan, günahtan kaçınmayan.

¹² İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihîşt*, c. I, Haz. Mehmet Karataş-Selim Kaya-Yaşar Baş, Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yay., Ankara 2008, s. 172.

¹³ İdris-i Bitlisi, *a.g.e.*, s. 269

¹⁴ Hoca Saadeddin, *Tâcü't-tevârih*, c. I, İstanbul 1279, s. 53.

¹⁵ Hamid Vehbi, *a.g.m.*, s. 801-842.

¹⁶ Hamid Vehbi, *a.g.m.*, s. 803-804.

bilinmeyen bazı hikâyeler çıkmıştır. Esasında Evrenos'un biyografisine dair kapsamlı bir çalışma sayılan Vehbi'nin makalesi, 1927'de yayımlanan *İslam Ansiklopedisi*'nin ilk yayınındaki "Ewrenos" maddesinin yazarı J. H. Mordtmann'ı da etkilemiş görünüyor. Hammer gibi büyük bir tarihçinin aksine Mordtmann, Evrenos'un Karesili beylerden iken Sultan Orhan zamanında Osmanlı hizmetine girdiğini kaydetmiştir¹⁷. Üstelik Mordtmann'ın, 1916'te yayımlanan H. A. Gibbons'un *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu (The Foundation of the Ottoman Empire)* adlı ünlü eserindeki iddialardan hiç bahsetmediği görülmektedir. Gibbons'un, Osmanlı Devleti'nin nasıl kurulduğuna dair teorilerini burada yeniden tartışacak değiliz. Gibbons'un, "400 çadırılık aşiretten" imparatorluğa geçişte Türklerin bunu becerecek medeniyetten uzak olduğuna, mutlaka ihtida etmiş Bizanslıların rolü olması gerektiğine olan inancı bilinmektedir. Bu görüşlerden Evrenos Bey de payını almıştır. Gibbons'a göre Evrenos, Bizans'a bağlı Bursa şehrinin tekfuruyken Osmanlı kuşatması sırasında yardım göndermeyen Bizans imparatoruna kızarak Müslüman olmuş ve yanındakilerle beraber Osmanlılara katılmıştır¹⁸. Anlaşılabacağı gibi Evrenos Bey de tarih yazımının argümanlarından biri olarak kullanılmıştır.

Evrenos Bey'in Rum tekfuru olduğu görüşünün Hammer ve Gibbons'tan sonra Bursa tarihini yazan V. Kandes adlı bir yerel bir Rum tarihçi tarafından da tekrarlandığını görmekteyiz¹⁹. Kaynak zikretmeyen bu yazara göre Evrenos Bey aslında "Ornos" ya da "Evrenos" adındaki Bizanslı Bursa tekfurudur ve kenti 1326'da Orhan'a teslim etmiştir. Kentin teslim edilmesinin ardından bazı Hıristiyanların Bizans'a karşı yaşadıkları hayal kırıklıkları ve çıkarlarını korumak amacıyla Müslüman olduğunu belirten Kandes, Evrenos'un Bursa'nın eski kale kumandanı olduğunu anlatmaktadır²⁰. Görüldüğü üzere Evrenos Bey'in bir Rum tekfuru olduğu görüşü Hammer'den sonra yaygınlaşan bir anlatının giderek faraziyelerle süslenen bir hikâyeye dönüşmüş şeklidir. Ancak Evrenos Bey'in 1326'da fethedildiği bilinen Bursa'nın Rum tekfuru olabilmesi mümkün görünmediği gibi, Bursa'nın kale kumandanı Saroz ile isminin karıştırıldığı gayet açıktır.

¹⁷ J. H. Mordtmann, a.g.m., s. 34-35

¹⁸ H. A. Gibbons, a.g.e., s. 39, 63.

¹⁹ Vasielos I. Kandes, *Kuruluşundan XIX. Yüzyılın Sonlarına Kadar Bursa*, çev. Dimitri Demirci-İbrahim Keleş, İstanbul 2008, s. 75, 87.

²⁰ V. I. Kandes, a.g.e., s. 86-89.

Evrenos'un hayatının ilk yılları, gerek müstakil çalışmalarda gerekse çeşitli erken Osmanlı tarihinin konu edildiği eserlerde incelenmiştir. Bu eserlerdeki görüşlerin ayrıntılarına girmeden önce bu çalışmaların genel özellikleri hakkında birkaç noktayı belirtmek faydalı olacaktır. Öncelikle, XX. yüzyılın başlarında yapılan çalışmalarda da Evrenos'un kökenine dair yapılan yorumlarda Hammer'in görüşlerini benimseyenleri görürüz. Bunlardan bir kısmı, Gibbons gibi inançlarına esir olarak bu görüşleri tekrarlamışlar bir kısmı da farklı bir görüş olmamasından dolayı aynen kabul etmişlerdir. Zamanla Hammer'in görüşlerini bilinçli bir şekilde reddeden yeni görüşler de ortaya çıkmıştır. Yani Evrenos'un Rum veya Hıristiyan kökenli olmadığını, aksine Türk kökenli olduğunu ileri sürenlerin ağırlık kazandığı çalışmaların sayısı aşağıda da bahsedeceğimiz gibi zamanla artmıştır. Ancak bu eserlerde Evrenos'un faaliyetleri hakkında herhangi bir görüş ayrılığı olmadığı görülmektedir. Yine de Osmanlı hizmetine girmeden önceki dönemine dair birbirinin zıddı görüşler zikredilmiştir. Bu nedenle söz konusu eserleri ikiye ayırarak, Evrenos'un Türk olduğunu ve olmadığını iddia edenler olarak tarif etmek hatalı olmayacaktır.

Kronolojik olarak sıralamak gerekirse, F. Köprülü'nün Gibbons'un görüşlerine karşı yazdığı ünlü eserine baktığımızda, Evrenos'u isminin etimolojik kökeniyle açıklamaya çalıştığını görürüz²¹. Köprülü, Evrenos adının Evren+uz'un birleşmesinden kaynaklandığını belirterek, iddia edildiği gibi Rum dönmesi olmadığını ve eski Türk aristokrasisine mensup olduğunu belirterek, Gibbons'un aksine Bizans'tan ihtida edenlerin ancak birkaç kişiden ibaret olduğunu vurgulamıştır. Türkçe'de bir isim eki olarak kullanılmayan sondaki -os ekini çıkararak, "evren" kelimesinin anlamını açıklamaya çalışmıştır. *Kutadgu Bilig*'de evren, kâinat, âlem, devrân, felek; uz ise usta, mâhir, sanatkâr anlamına gelmektedir²². "Evren" ya da "evran"ın Türkçe anlamı ise ejderha, büyük yilandır²³. Bu açıdan bakanlar yukarıda bahsettiğimiz -os ya da Aşıkpaşazâde'nin yazdığı şekilde "Evren"-uz, olarak okuyup, bu kelimeyi de Türkçeleştirerek anlam kazandırmaya çalışmıştır.

Evrenos Bey'in Türk kökenli olduğunu iddia edenlerden Kâni, özellikle Rum kökenli olmadığını vurguladıktan sonra: "*özbeöz Türkoğlu Türktür*

²¹ F. Köprülü, *a.g.e.*, s. 83.

²² Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig III*, İstanbul 1979, s. 164-165, 500.

²³ *Yeni Tarama Sözlüğü*, Düzenleyen: Cem Dilçin, T.D.K. Yayınları, Ankara 1983, s. 87.

ve *Akkoyunlu Türklerindedir*" demektedir²⁴. Ona göre babası İsa Bey, Bozoklu Han'ın oğullarından biridir. Evrenos'un büyükbabası Bozoklu Han, yedi oğluyla birlikte Anadolu'ya geldikten sonra Ertuğrul Bey'in hizmetine girmiş ve ona silah arkadaşlığı yapmıştır. Ancak bu konuyu destekleyen herhangi bir kaynak göstermeyen Kâni'nin görüşleri, kendisinden sonraki araştırmacılar tarafından da kabul görmemiş ve referans gösterilmemiştir. Kâni'nin, Evrenos Bey'in Rum kökenli olduğunu iddia edenlere karşı makalesini kaleme aldığı, keskin ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde 1933'te yazan Ahmet Refik, Türk akıncılarını anlattığı makalesinde "Evrenos Oğulları" adına bir başlık ayırmış ve meselenin ayrıntılarına girmeden Evrenos'u Karesi Beyi Aclan Bey'in adamlarından biri olarak tarif etmiştir²⁵.

Uzunçarşılı'nın ve İ. Hamdi Danişmend'in 1947'de yazdıkları eserlerinde ise Evrenos Bey'in Bursa'da kale muhafızı iken Bursa'nın fethinden sonra Orhan Bey hizmetinde görev yaptığını ve sonradan Müslümanlaşan bir komutan olduğunu iddia ettikleri görülmektedir²⁶. Gibbons'a atıfta bulunan Uzunçarşılı, bu görüşünü 1964'te *İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Evrenos" maddesinde düzelterek Evrenos'un Karesi emirlerinden olduğunu belirtmiştir²⁷. Benzer şekilde, I. Mélikoff'un 1965'te *Encyclopedia of Islam*'daki "Evrenos" maddesinde de kökeni hakkında herhangi bir yorumda bulunulmamış, Karesi emiri olarak tarih sahnesine çıkmasından bahsedilmiştir²⁸. Meselenin kesin kanaatlerle ifade edilemeyeceğinin farkında oldukları açıktır. Ayrıca Uzunçarşılı'nın bu makalesinde, ilk defa Ö.L. Barkan tarafından tespit edilen bir vakıf kaydına dayanarak, Evrenos'un babası İsa Bey'in, Pranko veya Frankı (Pırangı) lâkaplı İsa Bey adlı biri olduğunu ilk defa duyurduğunu belirtmek gerekir²⁹. Barkan'ın bu kayıtları, Evrenos'un kökenine dair tartışmalara yeni bir boyut kazandırmış, bu tarihten sonraki tartışmalar bir bakıma babasının lakabı ve Evrenos'un etnik kökeni üzerinden yürümüştür. Uzunçarşılı'nın bu yeni bulguyu yazmasına rağmen yeni bir yorum yapmaması ilginçtir. Sadece anmakla

²⁴ K. Kâni, a.g.m., s. 923.

²⁵ Ahmet Refik, *Türk Akıncıları*, İstanbul 1933, s. 20.

²⁶ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I, İstanbul 1947, s. 12; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, s. 118. Uzunçarşılı da bu kitabında Gibbons'dan naklen Bursa kalesini savunan Evrenos Bey'in Osmanlı himayesine girdiğini kaydeder.

²⁷ İ. H. Uzunçarşılı, "Evrenos", s. 415.

²⁸ I. Melikoff, "Ewrenos", s. 720.

²⁹ Ö. Lütü Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstülâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, c. II, Ankara 1942, s. 342.

yetinmiş ve ardından Evrenos için “*Karasi-oğullarının emirlerinden idi*” cümlesiyle devam etmiştir³⁰.

Daha sonraki yıllarda, Evrenos üzerine özel bir çalışma yapmamalarına ve kaynak göstermemelerine rağmen bazı bilim adamları kanaatlerini belirtmekten çekinmemişlerdir. Örneğin Evrenos Bey’in sonradan Müslüman olduğunu belirten Shaw, Fisher ve ondan naklen Goodwin de onun Rum kökenli olduğunu düşünenler arasındadır³¹. Benzer şekilde D. Nicol, eserinde Evrenos Bey’i Osman Bey’in silah arkadaşları arasında sayarak, Michael VIII. Paleologos (1225-1282) döneminde yaşayan bir Türk komutanı olarak ifade etmiştir. Ancak 1417 yılında vefat ettiğini bildiğimiz Evrenos’un tarih sahnesine çıkabileceği bir tarih olmadığı açıktır³². Osmanlı tarihçisi C. Imber’in, Evrenos’la ilgili bir tartışmaya girmemiş olmasına rağmen, onun Türk kökenli olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır. Imber’e göre Makedonya’nın fatihi Evrenos Bey, Türk asıllı iken, kuzeydoğu Bulgaristan’daki Mihaloğlu ailesi ise Hıristiyanlıktan dönme idiler³³.

Bazı Yunanlı tarihçiler tarafından kaleme alınan tedkik eserlere de Evrenos Bey’in kökeni konu edilmiştir. Bunlara göre Evrenos, Hıristiyan kökenli bir Osmanlı komutanıdır³⁴. Bu yazarlardan Sideridou ve Salamanga’ya göre Evrenos Gazi, büyük bir ihtimalle kökeni Epir bölgesinden olan Hıristiyan dönme bir aileye mensuptur. XII. yüzyılda İslamiyet’i kabul eden ünlü Bizans ailelerinden Vranas (Βρανάς)’lar üzerine yazdığı makalesinde Sideridou, Evrenos’un da bu aileden olabileceğine dair bazı etimolojik açıklamalara girişmiştir³⁵. Ancak bahsedilen ünlü aile ile Evrenos Bey arasında somut bir bağlantı kurmaktan uzak bu hipotezin yine Hammer’den hareketle Evrenos’u Bizans kökenine dayandırma çabası taşıdığı anlaşılmaktadır³⁶.

³⁰ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.m., s. 414-415.

³¹ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. I, çev. Mehmet Harmanlı, İstanbul 1994, s. 37; N. Fisher, *The Middle East, a History*, New York 1959, s. 175; Godfrey Goodwin, *Yeniçeriler*, Çev. Derin Türkömer, İstanbul 2001, s. 25.

³² Donald M. Nicol, *On The Origin of the Ottoman Emperors*, Cambridge University Press 1997, s. 15.

³³ C. Imber, a.g.e., s. 17, 18-19.

³⁴ D. Salamanga, “Γαζή Έβρενόζ”, s. 164; Periklis Rodakis, *Η Τουρκική Κατάκτηση της Θράκης, Οι Θράκες Μουσουλμάνοι*, Atina 1991, s. 153; Georgios Mintsis, “Η Κατάληψη της Έδεσσας από τους Τούρκους (1389)”, *Μακεδονικά*, c. 21, 1993-94, Thessaloniki 1994, s. 259.

³⁵ A. Sideridou, “Κορτήσιος Βρανάς Ο Ηπειρώτης”, *Ηπειρωτικά Χρονικά*, c. 3, Ioannina 1928, s. 253.

³⁶ Vranas ailesi için bkz. Du Cange, *Historia Byzantina Illustrata*, Bruxelles 1964, XXXV Brnarum Familia, s. 214-216. Bizanslı Vranas ailesi için ayrıca bkz. A. Sideridou, a.g.m., s. 249-271. Makalede konu edilen

Etimolojik açıklamalarla farklı bir görüş ileri süren P. Wittek'e göre, Evrenos Bey'in II. İzzeddin Keykavus'la birlikte Bizans'a sığınan ve Dobruca bölgesine yerleştirilen Gagavuz Türklerinden olma ihtimali yüksektir³⁷. Gagavuzların bir kısmının daha sonraki yıllarda Karesi bölgesine gelerek Türklerin hizmetinde bulduklarını belirten Wittek, Evrenos'un bunlar arasında Varna'nın güneyindeki Evran Dağı civarından gelmesi sebebiyle adını buradan almış olabileceğini belirtmektedir. Aynı görüşü K. Karpat'ın da paylaştığını belirtmek gerekir³⁸. Ancak bu açıklamayı doğrulayacak bir kaynak yoktur.

Evrenos hakkında *DIA*'da yayımlanmış olan F. Başar'ın "Evrenosoğulları" maddesi ise en son çalışmalardan biridir. Bu çalışmada kökeni hakkında ayrıntılara girilmemesine rağmen hem babasının hem de Evrenos'un adına dair farklı görüşlerin özetlendiğini görüyoruz. Diğer yandan yazarın, Karesi emirlerinden iken Osmanlı hâkimiyetine katıldığını belirttiği Evrenos Bey için Türk soyundan geldiğine inandığını söyleyebiliriz³⁹.

Kortisios Vranas, XVII. yüzyılda vefat etmiştir. Evrenos Bey'i Bizans kökenli çıkarma amacıyla kaleme alınmış bir çalışmadır. Ayrıca Evrenos Bey'in faaliyette bulunduğu dönemle çağdaş değildir.

³⁷ P. Wittek, a.g.m., s. 666-667. P. Wittek'in ileri sürdüğü Evrenos'un Gagavuz Türklerinden olduğuna dair görüş, Evrenos'un kökeni hakkında kaleme alınan bir başka makaleye de konu olmuştur. Bkz. Levent Kayapınar, "Osmanlı Uç Beyi Evrenos Bey Ailesinin Menşei, Yunanistan Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Eserler", *Abant İzzet Baysal Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 2004-I, S. 8, Bolu 2004, s. 133-142. Yazar, Evrenos isminin etimolojik kökeninden hareketle Evrenos adının Meriç nehrinin antik dönemdeki adı olan Έβρος/Evros kelimesinin kökünden türetildiğini ifade etmektedir. Bu açıklamadan hareketle, Evrenos'un bu bölgede yerleşmiş Gagavuz Türklerinden olduğuna dair yeni bir tez geliştirdiğini iddia etmektedir. Ancak yazarın filolojik açıklamasında bazı sorunlar mevcuttur. Öncelikle bugün Yunanistan'da bölge ve nehir adı olarak kullanılan Evros isminin, (Latince'de "Hebrus") son dönem Bizans kaynaklarına bakıldığında kullanımının yaygın olmadığını görüyoruz. Bu isim kaynaklarda daha çok Μαρίτσα/Maritza (Meriç) olarak geçmektedir. Yazar, antik Yunan yazarlarının terminolojisini kullanan Kantakouzenos'un bu kelimeyi kullanmasını iddiasına kamit olarak göstermiştir. Ancak dönemin kaynaklarına bakıldığında bu kelimeyi sadece Kantakouzenos gibi yer isimlerinin antik dönemdeki adlarını kullanan Bizanslı yazarlarla sınırlı olduğunu görüyoruz. Diğer yandan, bu kelime yazarın iddia ettiği gibi "Yunanca isimden isim türeten ve bir kelimenin milliyet ve yöresine aidiyetini vurgulayan" -anos/-avos ekinin Έβρ-ος/Evr-os kelimesinin köküne eklenerek Meriçli manasına gelen Έβρ-avos/Evr-anos olamaz. Bu kelimedeki Evros'lu (Meriçli) manasına gelen bir türetme yapılacağı ancak bugün Çağdaş Yunanca'da Evros'lu/Meriçli anlamında kullanılmakta olan eril biçimiyle Evritis/Εβρητης, dişil biçimiyle Evritissa/Εβριτίσσα şeklinde türetilir. Bkz. Georgios Babiniotis, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Kentro Leksikologias, Athina 2002, s. 541. Ayrıca, ne eski Yunanca'da ne de Ortaçağ Yunancası'nda yazarın türettiği biçimiyle kullanıldığına dair hiçbir örnek olmadığı gibi Yunanca sözlüklerde de yoktur. Dolayısıyla, yazar Yunanca'da olmayan bir kelimedeki hareketle, Wittek'in tezini Evros bölgesine uyarlayarak yeni bir teori geliştirdiğini iddia etse de görüldüğü gibi ciddi bir kanıt gösterememiştir.

³⁸ Kemal Karpat, "Gagavuzların Tarihi Kökeni ve Folkloründen Parçalar", *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Yay., Ankara 2004, s. 385.

³⁹ F. Başar, a.g.m., s. 539.

Son on yılda Evrenos'a ayrılmış en kapsamlı çalışmaların H. Lowry tarafından yapıldığını belirtmek gerekir. Görüşlerinin ve tespitlerinin bir kısmına katılmasak da geçmişte yapılan çalışmaların üzerine bazı yeni yorumlar getirmesi önemlidir. İlk olarak 2003 yılında yayımlanan *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı* adlı eserinde Evrenos Bey'in kökeni konusuna önemli bir yer ayıran yazar, daha sonra Evrenos Bey veya ailesinden bahseden dört ayrı kitap daha yayımlamıştır⁴⁰. Bu eserlerinde doğrudan Evrenos Bey'in hayatı konu edilmemişse de Balkanlarda ona ait izlere dair bilgiler bulunmaktadır. Ancak bizim için, Evrenos üzerine görüşlerini açıkladığı eseri önemlidir. Lowry'nin bu eserini yazmaktaki asıl amacının Erken Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair teorileri yeniden değerlendirmek ve kendi teorisini kanıtlamak olduğu anlaşılmaktadır. Temel olarak P. Wittek'in ortaya attığı "gazâ" teorisine karşı ileri sürdüğü "yağmacı konfederasyonu" teorisinin argümanlarını tartıştığı eserinde, Evrenos'u da bu bağlamda ele almıştır. P. Wittek, F. Köprülü, H. İnalcık gibi tarihçilerin görüşlerine karşı en temel itirazının erken dönem Osmanlı uc toplumunu motive eden unsurun "gazâ" değil bir talan ekonomisi etrafında ittifak yapan Hıristiyan ve Müslümanların ortak çıkar ilişkileri olduğu kanısındadır⁴¹. Bu teorilere konumuz dışında olduğu için yer vermiyoruz. Ancak eserin bütününe bakıldığında ileri sürülen fikirler, esasında Gibbons'un tezlerinin yüz yıl sonra yeniden daha güçlü bir şekilde iddiası olarak görülebilir. Bir bakıma, modern tarihçilikte sıkça rastlandığı üzere belirli bir kurgu yapıldıktan sonra kaynakların buna göre yorumlanması yönteminin sınırları bu şekilde zorlanmış görünüyor. Lowry, Evrenos'a dair yorumlarına geçmeden önce Spandounes/Spandugnino'nun eserinden yaptığı alıntı ile ilgili

⁴⁰ H. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı* adlı eserinde Evrenos Bey'in kökeni hakkında yorumlarda bulunmuştur. Bkz. *A.g.e.*, s. 61-74; Diğer bir eserinde ise Balkanlarda Osmanlı yerleşmesi ve mimari eserleri üzerine kapsamlı araştırmalarını yayımlamış ve I. Bölüm'ü Evrenos Bey'in XIV. yüzyılda Batı Trakya'daki güzergâhına ayırmıştır Bkz. H. Lowry, *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi*, s. 16-64; H. Lowry-İ Erünsal, *Yenice-i Vardarlı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*. Bu eser ise Evrenosoğulları şeceresinin yayımlandığı eserdir; H. W. Lowry, *Osmanlıların Ayak İzlerinde: Mukaddes Mekânlar ve Mimari Eserleri Arayış Yolculukları*, Bahçeşehir Ünv. Yay., 2009. Kuzey Yunanistan'daki mimari eserler üzerine yaptığı çalışmaları yayımlayan Lowry, bu eserinde Gümlüce, Serez ve Yenice-i Vardar'da Evrenos Bey tarafından kurulan mimari eserlere de yer vermiştir; H. W. Lowry, *The Evrenos Family and the City of Selânik (Thessaloniki): Who Built the Hamza Bey Câmii Why? Evrenos Ailesi ve Selânik Şehri: Hamza Beğ Camii Niçin ve Kimin Tarafından Yapıldı?*, Bahçeşehir Ünv. Yay., 2010. Son olarak yayımlanan bu eserinde ise Selânik'te inşa edilmiş olan Hamza Bey Camii'nden, Hamza Bey'in kim olduğundan ve Evrenosoğulları'nın Selânik şehrine katkılarında bahsetmektedir.

⁴¹ H. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, s. 63. Ancak Aşıkpaşazâde'nin eserinden yola çıkarak "toplumsal piramidin altında "istimâlet" ima edilmiş, Osmanlı'nın Hıristiyan köylü halkın güvenini kazandığını" belirtmeyi de ihmal etmemiştir.

bölüme başlamaktadır⁴². Alıntıya göre Mihal Bey, Evrenos Bey ve Turahan Bey'in Osman Bey ile birlikte Michael Palaiologos (1261-1282) zamanında birer çete reisleri oldukları, ancak tek başlarına başarılı olamayan bu dört kişinin aralarında lider olarak Osman'ı seçtikleri belirtilmektedir. Ancak Osman bir bey değil eşitler arasında birinci bir ağabey olacaktır⁴³. Bu anlatı Lowry'nin teorisinin temelini oluşturmaktadır. Burada Lowry çıkış noktası olarak Osmanlı ve Bizans yönetici elitlerine yakın bir ismin, Spandounes'in geç XV. yüzyıla ait eserini kaynak almıştır. Bu teoriyi ise, Evrenos Bey'in ve benzer şekilde Mihal Bey'in "melik" unvanlarıyla hitap edilmesiyle desteklemeye çalışmış, bu unvanın tesadüfen verilmediğini ve "sadece hanedan üyelerine verilen bir unvan olduğunu" belirtmiştir⁴⁴. Ancak Lowry'nin Spandounes'ten aldığı bu *dört-aile* teorisini yeterince destekleyemediği görülmektedir.

Ayrıca Lowry'nin bu teori ile M. Öz'ün de belirttiği gibi Osmanlı Devleti'nin kurumlaşmasında ulema kökenli büyük ailelerin (Çandarlı gibi) katkılarını da göz ardı ettiği anlaşılıyor. Yani, XV. yüzyıl Osmanlı kaynaklarına yöneltilen sıkı eleştirel süzgecin, Spandounes'in eserine uygulanmadığı görülmektedir⁴⁵. Esasında Lowry'nin Spandounes'i tanıtırken yazdıkları, bu kaynağın anlatısı üzerine bir teori inşa edilemeyeceğini de ortaya koymaktadır. Bu kişinin Katakouzenos hanedanıyla akraba olduğunu ve Osmanlı meselelerine yabancı olmayan bu soylunun uzun süre Osmanlı Serez'inde ve İstanbul'da yaşadığını anlatmaktadır. Sultan II. Murad'ın

⁴² *Theodore Spandounes on the Origin of the Ottoman Emperors*, Yay. D. Nicol, Cambridge 1997. Naklen H. Lowry, *a.g.e.*, s. 61.

⁴³ H. Lowry, *a.g.e.*, 61-72.

⁴⁴ Evrenos Bey'in türbe kitabesinde yaptığı başarılı gaza akınları nedeniyle "melikü'l-guzât" yani gazilerin sultanı, başı olarak kayıtlıdır. V. Demetriades, *a.g.m.*, s. 331-332; 1386 tarihli Sultan Murad'ın Evrenos Bey'e gönderdiği ferman süretinde ise kendisine "cenâb-ı emâret-me'âb eyâlet-intisâb ifühârü'l-ümerâyî'l-kirâm melikü'l-guzât ve'l-mücâhidin kâhîrinü'l-kefere ve'l-müşrikin Gazi ve Hacı Evrenos Bey" olarak hitap edilmiştir. Bkz. BOA, YEE, No: 91/49. Ancak yaptığımız araştırmada bu elkabin bütününe rastlayamadık. Bu konuda en kapsamlı çalışma olan M. Kütükoğlu'nun *Osmanlı Belgelerinin Dili* adlı kitabına da konu edilmemiştir. Ancak elkabin girişinde yer alan "cenâb-ı emâret-me'âb" şeklindeki hitap, Ramazanoğlu Piri Bey ve Kırım Beyleri için de kullanılmaktaydı ve diğer beylerden üstünlüklerini belirtme amacını taşıyordu. Bkz. Yılmaz Kurt, *XVI. Yüzyıl Adana Tarihi*, Hacettepe Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992, I. Bölüm Dipnotları 8. Ayrıca sonunda yer alan "melikü'l-guzât ve'l-mücâhidin kâhîrinü'l-kefere ve'l-müşrikin" ifadesi de Musa Çelebi için kullanılmış olup, Evrenos Bey'in aynı unvana sahip olması ona verilen büyük ayrıcalığın göstergesidir. Bkz. *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler I*, yay. Atsız, Küçükaydın Matbaası, İstanbul 1961, s. 102. Elkap, Evrenos Bey'e verilen büyük önemi, gaza faaliyetlerindeki başarısını ve sadece fethetmekle kalmayıp bu yöreleri kalkındırmadaki etkisini de vurgulamaktadır.

⁴⁵ Bu eserin eksiksiz bir tahlili ve bazı eleştirileri için bkz. Mehmet Öz, "Kimlik Tartışmalarına Osmanlı Kimliği Vastasıyla Bir Katkı: Osmanlı Devleti Kimler Tarafından ve Nasıl Kuruldu?", [H. W. Lowry, *The Nature of The Early Ottoman State*, New York Press, Albany 2003], *Türkiye Günümü*, S. 83 (Kış 2005), s. 57-64.

karısı Sırp Prensesi Mara/Maria, Spandounes'in büyük teyzesidir. Bu sayede Osmanlı hanedanıyla akrabalık bağları da olan Spandounes, Osmanlı tarihini yazmak için yine akrabalarından olan iki Osmanlı paşasından da bilgi almıştır. Lowry'nin tespitlerine göre bu akrabalar, kendileri de birer mühtedi olan Hersekzâde Ahmed Paşa ve Mesih Paşa'dır⁴⁶. Spandounes'in bu paşaların anlatılarını doğru kabul etmesi Lowry tarafından doğal karşılanmıştır. Ancak bu paşaların neden böyle bir hikâye anlattıklarını sorgulamaz. Oysa mühtedi olan paşaların "Evrenos Bey" gibi ünlü bir komutanla kendilerini özdeşleştirmiş olma ihtimallerini göz ardı etmemek gerekir. Keza Spandounes'in bahsettiği adı geçen dört kişinin 1261-1282 yılları arasında bir dönemde bir arada olduklarına dair kronolojinin yazarın kendisi tarafından da mantıklı bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Lowry'nin bu yorumları ile yeniden Gibbons tezlerine döndüğü anlaşılıyor. Gibbons'un aslında Bizans tarihçisi Nicephoros Gregoras'a dayanarak Bursa muhafızı Saroz'u Evrenos olarak yazdığı bilinmektedir⁴⁷. Gregoras'ta böyle bir bilginin olmadığını belirten Lowry, Âşıkpaşazâde'de anlatılan Bursa kalesinin Orhan Gazi'ye teslimi hikâyesini aktarmıştır⁴⁸. Bu hikâyede Âşıkpaşazâde, Orhan ile Bursa'nın Bizanslı muhafızı Saroz arasında bir diyalogdan bahseder⁴⁹. Bu diyaloga göre Orhan, Rum Saroz'a neden kaleyi teslim ettiklerini ve çok ceset olduğunu sorar. Saroz da Osmanlıların gücünün artması ve baskısından dolayı zayıf düştüklerini, çevredeki halkın kendileri yerine Osmanlılara itaat etmelerinden dolayı da zayıf düşerek teslim olduklarını anlatır. Direnmeyenlerin rahata kavuştuklarını gördükleri için kendilerinin de buna heves ettiklerini ve açlıktan insanların öldüklerinden ve bu nedenle de teslim olduklarından bahseder. Ancak Âşıkpaşazâde'deki bu hayali diyalogu aktaran yazar, Saroz'un neden Evrenos sayılması gerektiğine dair soruya herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Saroz'un on yıl süren Bursa kuşatmasından sonra şehri teslim ettiği bilinmektedir. Bu kişinin etraftaki koşulları ve süreci değerlendirecek kadar kalede bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda, 1417 yılında öldüğü bilinen, hatta 1413 yılında halen savaş meydanında olan Evrenos'un yaklaşık yüz yaşında at sırtında savaştığını kabul etmemiz gerekir.

⁴⁶ H. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, s. 73-74.

⁴⁷ H. A. Gibbons, *a.g.e.*, s. 39.

⁴⁸ H. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, s. 62-63.

⁴⁹ Âşıkpaşazâde, *a.g.e.*, s. 30; Bu eserde Bursa tekfuru olarak geçmesine rağmen tekfurun ismi verilmemiştir. Ancak farklı bir nüshada bu tekfurun adının Saroz olduğu kaydedilmiştir. Bkz. Âşıkpaşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, İstanbul 2003, s. 85-86.

Yazarın bir diğer tezi, yukarıda bahsettiğimiz gibi Prangi/Pirangi lakabından dolayı babası İsa Bey'in Katalan paralı askerlerinden olma ihtimalidir⁵⁰. Bu tez ile Ö. L. Barkan'ın yayımladığı bu kayıtlardaki lakabın, Uzunçarşılı'nın da öne sürdüğü gibi Frengi/Franki'ye olan ses benzerliği nedeniyle Katalanlarla ilgili olma ihtimalini tartışmaktadır⁵¹. Katalan kronik yazarı Muntaner ve Pachymeres'i kaynak gösteren Lowry, o dönemde Bizans için toplanan paralı askerler arasında Katalanların da bulunduğunu kaydetmiş, hatta 1305'te Katalanlardan ayrılan bir grubun Osmanlı hizmetine geçtiğini belirtmiştir. Bu nedenle de Frenk İsa'nın ve oğlu Evrenos'un Bizans, Karesi ya da Osmanlı hizmetine girmiş Katalanlardan olabileceği ihtimalini belirtmiştir. Böylece bir Müslüman ismi taşımayan Evrenos'un kökenine açıklık getirebileceğini düşünen yazar, babası için de Rumların Katalanlara 'Franki' demesinden yola çıkarak Türk hizmetine girmiş Avrupalı paralı askerlerden biri olma ihtimalini savunmuştur⁵². Eğer babasına lakap olan bu kelime Osmanlı defter ve belgelerinde rastladığımız şekilde sadece "Prankı" olsaydı bu ihtimali göz önüne alabilirdik. Ancak aşağıda inceleyeceğimiz gibi Evrenos Bey Mülknâmesi'nde ve torunu İsa Bey'in vakfiyesinde bu lakaba Branko/Pranko olarak da rastlıyoruz. Ayrıca, İsa Bey gerçekten "Avrupalı" anlamına gelen bir Frengi olsaydı, geçtiğini düşündüğümüz geçit ve köylere -anlam veremediğimiz ve yıllardır tartışılan-Prankı kelimesini değil, 'Frenk' ismini bırakırdı. Osmanlı kâtiplerinin ısrarla Prankı hatta bazı kayıtlarda Branko şeklinde kaydetmiş olması, bize bu kelimenin Frenk'den gelmediğini düşündürmektedir. Ayrıca Osmanlıca'da 'b' ve 'p' harfleri karıştırılabilecek kadar benzerdir. Pek çok kayıta bu iki dişli harfin noktası/noktaları belirsizdir. Ancak "p" ve "f" harfleri karıştırılmayacak kadar farklıdır. Bu lakap, Prankı/Branko gibi versiyonları dışında hiçbir kayıta Franki/Frenki şeklinde de geçmemektedir. Bu nedenle bu lakabın Franki İsa ya da Frank İsa olarak yorumlanabilmesi kanaatimizce oldukça güçtür. Sonuç olarak Lowry'nin Evrenos'un kökeni veya adına dair nihaî bir önerisi yoktur. Ancak tezlerinde iddia ettiği gibi Evrenos'un

⁵⁰ H. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, s. 65. Ayrıca bkz. Aynı yazar, *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi*, s. 17, dn. 5.

⁵¹ Uzunçarşılı, başka bir eserinde "prankı" kelimesinin XV. yüzyıldan itibaren kullanılan havan toplarına verilen isimlerden biri olduğunu belirtmiş, mahkumların prankı topuna bağlanarak cezalandırıldıklarından bahsetmiştir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, c. II, T.T.K. Ankara 1984, s. 49, dn. 1; ayrıca 1572 tarihinde Adana yöresindeki Ayas kalesinde "senki-prankı" uzun havan toplarına verilen mühimmat adı olarak tespit edilmiştir. bkz. Yılmaz Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III, 1572 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, T.T.K. Ankara 2005, s. 417; Eftal Şükrü Batmaz, "Osmanlı Devletinde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış, OTAM, S. 7, Ankara 1997, s. 9.

⁵² H. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, s. 65; H. Lowry-İ Erünsal, *a.g.e.*, s. 124.

ister Katalan kökenli ister Rum olsun bir mühtedi olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi Evrenos'un kim olduğu, ne zaman tarih sahnesine çıktığı konularında pek çok görüş ileri sürülmüştür. Anlaşılacağı üzere araştırmacıların onun kim olduğuna dair merakları, aslında Evrenos'un erken Osmanlı döneminde oynadığı rolün öneminden kaynaklanmaktadır. Lowry'in eserinde de açıkça görüldüğü gibi onun bir mühtedi olması düşüncesi, kendi tezlerini güçlendiren bir kanıt olarak kullanılmıştır.

Diğer yandan, yukarıda sıkça zikrettiğimiz gibi Evrenos'un Karesi ümerasından bir akıncı olduğuna dair görüşlerin de aynı bakış açısıyla sorgulanması gerekmektedir. Esasında bu görüşün de sağlam kanıtlarının olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Daha önce belirttiğimiz gibi Osmanlı kaynaklarına kronolojik olarak bakıldığında Evrenos'un Karesi ümerasından bir akıncı beyi olduğunu zikredenlerin XVI. yüzyıldan sonra yazılmış olduklarını görürüz. Ayrıca Âşıkpaşazâde, Neşri ve İbn-i Kemal gibi erken dönem kronik yazarlarının eserlerinde Rumeli'ye geçiş hikâyesi anlatılırken, Karesili beylerden Ece ve Fazıl beylerin adı verilmiş, Evrenos Bey'den ise hiç bahsedilmemiştir⁵³.

Evrenos Bey'in adı Âşıkpaşazâde ve Neşri'nin eserlerinde ilk defa 1357'deki Konurhisar'ın fethi bahsinde zikredilmişti. Bu tarihte henüz Hacı İlbeyi'ne "yarar yoldaş" bırakıldığı belirtilen bu kaynaklara bakıldığında, Evrenos'un henüz askeri kariyerinin başlarında olduğunu görürüz. Dolayısıyla geç dönem Osmanlı kaynaklarının Karesi beylerinin yanına Evrenos'un adını da eklemiş olma ihtimali yüksektir. Çok geç tarihlerde yazılmış olsalar dahi bu kaynakların tamamen göz ardı edilemeyeceğini de belirtmek gerekir. Buna rağmen, Mordtmann, Mélikoff, Uzunçarşılı ve Başar tarafından yapılan çalışmalarda, neden Evrenos Bey'in hayatı anlatılırken Karesili beyler arasında olduğu kabul edilmiştir? Bu soruya net bir cevap vermek mümkün değildir. Gibbons'un erken Osmanlı tarihinin kurgusunun çelişkileri, bu yazarları Evrenos'un hikâyesini başka bir kurgu içinde değerlendirmeye yönlendirmiş olabilir. Bu noktada Karesi kökeninden bahseden kaynaklar kurgulanabilecek en mantıklı hikâyeyi sağlamış görünüyor. Keza, en erken Osmanlı kaynaklarında Evrenos'un aniden

⁵³ Âşıkpaşazâde, *a.g.e.*, s. 48-49; Neşri, *a.g.e.* (Unat-Köymen), s. 173-177; İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, I. Defter*, Haz. Şerafettin Turan, T.T.K., Ankara 1991, s. 162.

ortaya çıkan bir akıncı olması, Evrenos'un ilk yıllarında dair bir kurgu yapılmasına izin vermemektedir.

Evrenos Bey'in Karesi ümerasından olduğunu iddia eden araştırmalara bakıldığında, karşımıza bu görüşü güçlendiren başka bir hikâyenin hepsinde ortak olduğu görülmektedir. Bu yazarlara göre 1352'de Stephan Dusan'a karşı destek isteyen Bizans İmparatoru Kantakouzenos'a giden yardım kuvvetleri arasında Süleyman Paşa'nın yanında Evrenos Bey'in de adı geçmektedir⁵⁴. Bu bilgi doğru olduğu takdirde, 1345'e doğru Osmanlı topraklarına katılmış olan bir Karesili beyin Süleyman Paşa'nın yanında olması, Evrenos'un Karesi kökleriyle ilgili hikâyesini doğrulayacak bir kanıt olmaktadır. Ancak Kantakouzenos'un eserinde böyle bir bilgiye rastlayamadık. Üstelik İmparator Kantakouzenos'un kendi kaleme aldığı eserini incelediğimizde, bütün olayları ayrıntılarıyla ve isimlerle aktaran imparatorun, bu olayı anlatırken Süleyman Paşa'nın dışında başka bir isimden bahsetmediği görülmektedir⁵⁵. Dolayısıyla, Evrenos'un Karesi kökenli olduğunu ve bu bölgeden Osmanlı uc kuvvetlerine katıldığını iddia etmek için elimizde yeterli bilgi olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak bu tespitemiz, elbette bu görüşlerin tamamen ihtimal dışı olduğunu iddia etmek anlamına gelmemektedir. Sadece mantıklı görünen tarihsel bir kurgunun yeterli kanıtlarının olmadığına dair bir tespit sayılmalıdır.

Ayrıca bu hikâyeye inanırsak, Uzunçarşılı'nın iddia ettiği gibi Evrenos Bey'in yüz yaşından fazla yaşamış olduğunu da kabul etmemiz gerekir. Onun bu hesabı neye göre yaptığını bilmiyoruz. Ancak Evrenos'un 1317'den önce doğmuş olduğunu düşündüğü açıktır. Kaynaklarda yaşıyla ilgili bir dayanağın olmadığını belirtmiştik. Dolayısıyla Evrenos Bey'in ne zaman doğduğu veya kaç yıl yaşadığını sadece tahmin edebiliriz.

Pranko Lazarat ve Avraniz/Evraniz

-Prankı İsa ve Evrenos'un Adına Dair Yeni Bulgular-

Evrenos Bey'in kökeni ve tarih sahnesine çıkışıyla ilgili hipotezlerdeki ve kaynaklardaki çelişkiler, araştırmacıları Evrenos'un babası İsa Bey hakkında -Lowry'nin eserinde de gördüğümüz gibi- yeni yorumlar yapmaya yöneltmiştir. Barkan'ın yayımladığı belgede "Pırangı İsa Bey" olarak oku-

⁵⁴ I. Melikoff, a.g.m., s. 720, İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Evrenos", s. 415; F. Başar, a.g.m., s. 539.

⁵⁵ Türkçe bildiği zannedilen Kantakouzenos, Süleyman Paşa komutasında yardıma giden Osmanlı kuvvetleri ve orada yaşanan gelişmeler hakkında kendi eserinde ayrıntılı bilgi vermektedir. Bkz. Ioannis Cantacuzeni, *Historiarum*, ed. Ludovici Schopeni, vol. III, Boanne, 1832, s. 222-242.

duğu ismi, Uzunçarşılı aktarırken: “babası sonradan Pranko veya Frankı (Prangı) lakabını almış olan İsa Bey’dir” şeklinde aktarmıştır⁵⁶. İsa Bey’in lakabının sonunda “y” harfi ile Barkan’ın okuduğu gibi iki ayrı kayıta daha “Prankı/Pırankı” (پرانقى) olarak karşımıza çıktığını görürüz⁵⁷. Ancak İsa Bey’in lakabı olarak zikredilen bu isim, çalışmamız sırasında farklı telaffuzlar da karşımıza çıkmıştır⁵⁸. Sonunda “vav” harfi ile “Branko (برانكو)⁵⁹ veya Pranko (پرانكو)⁶⁰” şeklinde de kaydedilmiştir. Hatta bazı belgelerde bu lakap kullanılmadan Gazi İsa Bey⁶¹ ya da sadece İsa Bey⁶² şeklinde kaydedildiği de olmuştur.

Ancak İsa Bey’in bugüne kadar tespit edilmeyen farklı bir ismiyle karşı karşıyayız. İsa Bey için kullanılan bu isim, aynı adı taşıyan torununun yani Evrenos Bey’in oğlu İsa Bey’in H. 861 (1456-57) tarihli Selanik vakfiyesinde yer almaktadır⁶³. Bu vakfiyede dikkati çeken ilk şey, Evrenos’un baba adı olarak bilinen ve her belgede karşımıza çıkan “İsa Bey” adının kaydedilmemiş olmasıdır. Belgede Evrenos Bey’in babasının ismi “Pranko Lazarat (پرانكو لازارت)” olarak şimdiye kadar karşılaşmadığımız bir şekilde geçmektedir. İlk defa rastlanılan bu bilginin, şimdiye kadar yapılan Evrenos Bey ve babasının kökenine dair tartışmalar açısından önemi aşikârdır. Bu nedenle başka bir belgede bu bilgiyi teyit edebilecek kanıtlara ulaşmak önemlidir. Bu bağlamda yaptığımız araştırmalarda ilginç bir şekilde bu *Lazarat* ismine 1530 tarihli *Muhasebe-i Vilâyet-i Rumili* defterinde ve başka kayıtlarda da rastlıyoruz⁶⁴. Bu defterde Serfiçe (Servia) kazasına bağlı bir köy adı olarak geçen *Lazarat* adının kullanımı, aynı isimle bir karyenin var oluşu nedeniyle tesadüfî bir okuma olmadığının kanıtı olarak sayılabilir.

⁵⁶ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.m., s. 414-415.

⁵⁷ BOA, HAT 552-27283; *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri (937/1530) I*, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 2003, v. 198.

⁵⁸ Lowry-Erünsal, Evrenos Bey’in babasının lakabının sadece 1530 tarihli defterde ve Barkan tarafından yayınlanan Kanuni dönemi Paşa İli Defteri’nde kaydedilmiş olduğunu, bu belgeler olmadan babasının Prankı/Pırankı İsa Bey olarak bilinen mümkün olmayacağını belirtmişlerdir. Aşağıda görüleceği üzere sadece bu iki belgede değil, değişik yazım biçimleriyle farklı belgelerde de kaydedilmiştir. Krş. için bkz. Lowry-Erünsal, a.g.e., s. 124.

⁵⁹ TKGM, No: 195.

⁶⁰ BOA, EV. VKF. No: 861.

⁶¹ BOA, EV.d. No: 15003 (3/6).

⁶² BOA, EV.d. No: 11519; BOA, EV.d. No: 11796 (3/5). Bu belgelerde Evrenos Bey’in atası İsa Bey olarak kaydedilmiştir. Evrenos Bey’in oğlu İsa Bey ile karıştırılmamalıdır.

⁶³ BOA, EV. VKF. No: 861.

⁶⁴ *167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri*, s. 75. Bu karye dışında da Ohri Sancağı’na bağlı Lazara Nahiyesi ve Lazarat Karyesi bulunmaktadır. Bkz. BOA, ML.CRD.d., No: 1327; BOA, HAT, Dosya No: 1451, Gömlek No: 6. Ayrıca Ergiri Kazası Lazarat Karyesi için bkz. BOA, MF.MKT, Dosya No: 1129, Gömlek No: 35.

Ayrıca bu kayıta İsa adının bulunmaması da oldukça düşündürücüdür. Yukarıda bahsettiğimiz belgelerde Branko/Prankı lakabı farklı telaffuzlarla geçse de lakabın ardından mutlaka İsa Bey olarak kaydedilmiş olduğunu biliyoruz. Vakfiyede ise sadece *Pranko Lazarat* olarak kaydedilmiştir. Böylece bugüne kadar lakap olarak bilinen bu kelimenin Evrenos Bey'in babasının ismi olduğunu söyleyebiliriz.

Ayrıca aynı belgede Evrenos Bey'in adının ilk defa “Evrantz/Avraniz” [اورانيز] şeklinde karşımıza çıkması da ilginçtir. Bu da bize Bizans kaynaklarında geçen Evrenos isminin farklı yazım şekillerini hatırlatmaktadır⁶⁵. Belki de ismin doğru telaffuzunun Avranezis (Αβρανέζης) ya da Vranezis (Βρανέζης) şeklinde olabileceği ihtimalini düşündürmektedir⁶⁶. Ayrıca Evrenos Bey'in 1417 tarihli mezar kitabesinde adı Evrenoz/Evrenuz (اورنز) şeklinde kaydedilmiş idi⁶⁷. Aslında Türkçe okuma kolaylığı sağlayan ilk sesli harf çıkarıldığı zaman yine Bizans kaynaklarındakine ve vakfiyede tespit ettiğimiz isme benzer şekilde “Vranez/Vraniz” (ورنز) adı ile karşılaşmaktayız.

Diğer yandan, bu belgenin orijinal olup olmadığı sorusu hatıra gelebilir. Ancak bunun orijinal metne dayanan bir sûret olarak sahih olduğuna dair bazı işaretler söz konusudur. Evrenos'un oğlu Gazi İsa Bey'e ait bu Arapça vakfiye, H. 1320 (1902-1903) tarihinde aslından kopya edilmiş bir sûrettir. Çok geç tarihli bir suret olsa da belgenin orijinal olduğunu düşünmemizin sebebi, H. 861 (1456-57) tarihiyle son bulmasıdır. Bu tarihten sonrasına ait herhangi bir bilgi eklenmemiştir. Burada dikkati çeken en önemli şeylerden biri, kopyalayan kâtibin herhangi bir derkenar ekleme-

⁶⁵ İ. H. Uzunçarşılı, “Evrenos”, 414; H. Lowry, *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi*, s. 16; H. Lowry-İ. Erünsal, *a.g.e.*, s. 125; Ayrıca Evrenos Bey'in Bizans ve Osmanlı Kaynaklarında adının nasıl geçtiğine dair bkz. Ayşegül Kılıç, “Bizans ve Osmanlı Kaynaklarında Gâzi Evrenos Bey'in İmajı Hakkında Bir İnceleme”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XXX, S. 49, Ankara 2011, s. 131-144.

⁶⁶ Doukas'ın *Historia* adlı eserinde Evrenos Bey'in adı Αβρανέζης (Avranezis) şeklinde geçmektedir. Bkz. Michael Doukas, *Βυζαντινοτοπουγκική Ιστορία*, Athina 1997, s. 143, 341. Pseudo-Sphrantzes olarak bilinen, Monemvasia Metropoliti Makarios Melissenos tarafından Sphrantzes'in eserinin zeyli olarak yazılmış *Majus Kroniği*'nde ise Evrenos Bey'in ismi (Βρενέζης) Vranezis olarak geçmektedir. Bkz. Pseudo-Phrantzes, *Memoria 1401-1477, In anexa Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos Cronica 1258-1481*, ed. Vasile Grecu, Bucureşti 1966, s. 202, 222; İ. H. Uzunçarşılı, “Evrenos”, 414; Doukas ve Sphrantzes hakkında bkz. Melek Delilbaşı, “Türk Tarihinin Bizans Kaynakları”, *Cogito Bizans*, İstanbul 1999, s. 342-347.

⁶⁷ Türbe kitabesi için bkz. V. Demetriades, “The Tomb of Ghazi Evrenos Bey”, s. 331; H. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, s. 67; H. Ç. Arslan, *a.g.e.*, s. 90-91; H. Lowry-İ. Erünsal, *a.g.e.*, s. 89. Ayrıca H. 901 (1495-1496) tarihli Evrenos Bey ile aynı adı taşıyan torununa ait olduğu düşünülen bir kitabede de bu isim “Evrenez” şeklinde hareketleriyle kaydedilmiş idi. Bkz. H. Lowry-İ. Erünsal, *a.g.e.*, s. 125. İç Anadolu'da Hacı Bektaş Türbesi'nde yapılan çalışmada bulunan Evrenosoğulları'na ait bu kitabe için ayrıca bkz. (naklen Lowry-Erünsal), E. Zeynep Yürekli-Görkay, *Legend and Architecture in the Ottoman Empire: The Shrines of Seyyid Gazi and Hacı Bektaş*, Harvard Üniv. Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.

den, sadece bu tarihi taşıyan, yani tahminimizce bir nevi tecdid edildiğini gösteren bir pul yapıştırmış olmasıdır. Kâtibin belgeye herhangi bir müdahalesi görülmemektedir. Öte yandan, dikkat çeken diğer bir nokta, Arşiv belgelerinde Evrenos olarak gördüğümüz bu ismin kâtip tarafından neden farklı yazıldığı sorusudur. Kâtibin, belgeyi kopyaladığı tarihte ünü yüzyıllardır devam eden Evrenos'un adını yanlış yazma ihtimali çok düşük olmalıdır. Saydığımız sebeplerden ötürü orijinal sayabileceğimiz bu belgenin bizim açımızdan diğer bir önemi ise Osmanlı kronikleri gibi hanedan tarihlerinden farklı olarak vakfın bulunduğu Selanik'te kaydedilmiş olmasıdır. Ayrıca 1456-57 gibi erken bir tarihe ait nadir bir belge olarak daha farklı yorumlara kapı açma ihtimalidir.

Yeniden *Prankı İsa Bey* ya da söz konusu belgedeki adıyla *Pranko Lazarat*'in kökenlerine dair tartışmaya dönersek, yeni varsayımlar üzerinde durabiliriz. Ancak henüz başka bir belgeden teyit edemediğimiz bu bilgiden yola çıkarak kesin sonuçlara ulaşmanın doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Hakkında sadece "Prangi" lakabı bilinirken kaleme alınan yorumların yanında biz de bu yeni bilgiyi değerlendirmeye çalışacağız. Bu ismin hemen bize Balkan Slavları arasında yaygın olan Lazar Brankoviç veya modern Sırp isimlerinde de görülen Branko Lazar'ı hatırlattığını belirtmeliyiz. Kanaatimizce 'Frenk' kelimesinden hareketle ortaya çıkan varsayımlarından daha az zorlama gerektiren bir çıkarımdır. Üstelik bu varsayımı destekleyen bazı işaretler vardır. Eğer yukarıda belirttiğimiz gibi bugün de kullanılan Branko/Pranko Lazar ismini bir işaret saymazsak, tarihi metinlere baktığımızda Brankoviç adının Pranko olarak yazıldığını görürüz. Örneğin *Bizans Kısa Kronikleri*'nden birinde kronik yazarı Lazar Brankoviç'in babası ve Stefan Lazareviç'in rakibi olan Vuk Brankoviç'in *Vounko Pranko* olarak yazıldığı görülmektedir.⁶⁸ Bu kanıtlar bize en azından Pranko kelimesinin kökenine dair bir fikir verir. Elbette bu kayıttan hareketle İsa Bey'in bir Sırp olduğu kesin şekilde iddia edilemez. Şimdilik, bu yönde yeteri kadar kaynağın olmadığı açıktır. Buna rağmen, elimizdeki kayıt bize Evrenos Bey'in ve babasının kökenine dair teorilere yeni bir tartışma zemini sağlaması bakımından önemlidir.

Diğer önemli bir konu ise Barkan'ın da belirttiği gibi İsa Bey'in şehit düştüğü köyün Balkanlarda bulunmasıdır. Ayrıca Meriç üzerindeki bir geçide ve birkaç köye de bu ismi vermiş olması onun bu yörede şöhret sa-

⁶⁸ Peter Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, Wien 1975, c. I, s. 563. (No. 72a/17).

hibi olduğunu göstermektedir⁶⁹. Zira Evrenos Bey'in adı kaynaklarda, Balkanlarda yapılan ilk fetihler sırasında geçmeye başlamış ve bu fetihlerin önderliğini yapmıştır. Evrenos'un bu coğrafyayı iyi bildiği açıktır. Bu nedenle bize Evrenos Bey'in Anadolu'dan çok Balkan kökenli olma ihtimalini düşündürür. Aksi takdirde Barkan'ın da vurguladığı gibi oğluyla birlikte Batı Trakya'nın içlerine kadar yapılan seferlerde savaşarak şehit düşen İsa Bey dururken, Osmanlı kaynaklarında Evrenos Bey tarih sahnesine yalnız çıkmazdı ve bugün aileye verilen isim Evrenos Bey'in ismi olmazdı⁷⁰.

Sonuç

Yaptığımız araştırma sonucunda, bugüne kadar Evrenos Bey'in babası olarak bilinen İsa Bey'in adının XV. yüzyıla ait bir belgede "Pranko Lazarat" olarak kaydedildiği tespit edilmiştir. İlk defa Barkan tarafından duyurulan ancak günümüze kadar tartışma konusu olan "Prankı" kelimesinin İsa Bey'in lakabı değil, adı olduğu ve farklı telaffuzlarla belgelerde karşımıza çıkan bu kelimenin aslının "Pranko" olduğunu düşünmekteyiz. Her ne kadar bu bilgiler doğrultusunda kesin bir yargıya varmak güç olsa da bu bağlamda Slav kökenli olduğunu düşündüğümüz Pranko Lazarat ve oğlu Evrenos Bey hakkında yapılan çalışmalara da yeni bir tartışma boyutu açtığımız kanaatindeyiz. Aynı belgede Evrenos Bey'in adının ise Evraniz/Avraniz Bey şeklinde farklı bir telaffuzda karşımıza çıkması ise yine bugüne kadar adının nereden geldiği tespit edilemeyen Evrenos ismine açıklık getirmektedir. Türkçe okuma kolaylığı sağlayan ilk sesli harfi çıkardığımız zaman Bizans kaynaklarındakine ve mezar kitabesindeki benzer şekilde karşımıza çıkan Vraniz adı, bu gün hala Slav kökenli halklar arasında yaygın olarak kullanılan Vranis/Vranes ismini karşımıza çıkarmaktadır. Evrenos Bey'in Osmanlı kroniklerine göre Konurhisar'ın fethi sırasında Rumeli'de tarih sahnesine çıkması da onun Balkan kökenli olma fikrini ve tezimizi kuvvetlendirmektedir.

⁶⁹ Ö. Lütfü Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri (I)", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul 1980, s. 284. Dimetoka'da bulunan Prankı geçidi için ayrıca bkz. M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, s. 181, 247. Ayrıca, Karye-i Brankı bkz. BOA, TT 20, v. 245; ya da Dimetoka Kazâsı'nda Prankı Köyü için bkz. BOA, C.EV. No: 66/3263.

⁷⁰ Ö. L. Barkan, a.g.m., s. 283-284.

KAYNAKÇA***Arşiv Belgeleri***

167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri (937/1530) I, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 2003.

BOA, C.EV. No: 66/3263.

BOA, EV. VKF. No: 861.

BOA, EV.d.. No: 11519.

BOA, EV.d.. No: 11796.

BOA, EV.d.. No: 15003.

BOA, HAT 552-27283.

BOA, HAT, Dosya No: 1451, Gömlek No: 6.

BOA, MF.MKT, Dosya No: 1129, Gömlek No: 35.

BOA, ML.CRD.d., No: 1327.

BOA, TT 20.

TKGM, No: 195.

Bizans Kaynakları

Cantacuzeni, Ioannis, *Historiarum*, ed. Ludovici Schopeni, vol. III, Boanne, 1832.

Doukas, Michael, *Bvζαντινοτουρκική Ιστορία*, Athina 1997.

Pseudo-Phrantzes, *Memorii 1401-1477*, In anexa Pseudo-Phrantzes: *Macarie Melissenos Cronica 1258-1481*, ed. Vasile Grecu, Bucureşti 1966.

Schreiner, Peter, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, c.I-II, Wien 1975.

Osmanlı Kaynakları

Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, c. I, Tıpkıbasım, T.T.K. Ankara 2009.

İdris-i Bitlisî, *Hes̄t Bihîst*, c. I, Haz. Mehmet Karataş-Selim Kaya-Yaşar Baş, Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yay., Ankara 2008.

Hoca Saadeddin, *Tâcü't-tevârîh*, c. I, İstanbul 1279.

Âşıkpaşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, İstanbul 2003.

Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osmân*, İstanbul Matba'a-i Amire, Hicrî 1332.

Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi (Kitâb-ı Cihan-nümâ)*, I, Haz. F. R. Unat-M. A. Köymen, T.T.K. Ankara 1995.

İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, I. Defter*, Haz. Şerafettin Turan, T.T.K., Ankara 1991.

Tetkik Eserler

Ahmet Refik, *Türk Akıncıları*, İstanbul 1933.

Arat, Reşid Rahmeti, *Kutadgu Bilig III*, İstanbul 1979.

Arslan, H. Çetin, *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.

Babiniotis, Georgios, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Kentro Leksikologias, Athina 2002.

Barkan, Ö. Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstilâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, c. II, Ankara 1942, s. 279-365.

-----, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri I, *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul 1980.

Başar, Fahamettin, "Evrenosoğulları", *DİA*, c. XI, İstanbul 1995, s. 539-541.

Batmaz, Eftal Şükrü, "Osmanlı Devletinde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *OTAM*, S. 7, Ankara 1997, s. 3-9.

Çalı (Kılıç), Ayşegül, *Gazi Evrenos Bey*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I, İstanbul 1947.

Delilbaşı, Melek, "Türk Tarihinin Bizans Kaynakları", *Cogito Bizans*, İstanbul 1999, s. 339-351.

- Demetriades, Vasilis, "The Tomb of Ghazi Evrenos Bey at Yenitsa and its Inscruption", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, v. XXXIX/I, London 1976, s. 328-332.
- Du Cange, *Historia Byzantina Illustrata*, Bruxelles 1964.
- Fisher, N., *The Middle East, a History*, New York 1959.
- Gibbons, H. Adams, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara 1998.
- Goodwin, Godfrey, *Yeniçeriler*, Çev. Derin Türkömer, İstanbul 2001.
- Gökbilgin, M. Tayyip, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mükkler-Mukataalar*, İşaret Yay., İstanbul 2007.
- Günel Öden, Zerrin, *Karası Beyliği*, T.T.K., Ankara 1999.
- Hamid Vehbi, "Gazi Evrenos Bey", *Meşâhir-i İslâm*, c. II, cüz 26, İstanbul 1301, s. 801-843.
- Hammer, J. V., *Osmanlı Devleti Tarihi I-II*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983.
- Imber, Colin, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, Çev. Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul 2006.
- İnalçık, Halil, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, c. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 66-88.
- , *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İş Bankası Yay., İstanbul 2009.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1300-1451)*, c. I, Çev. Nilüfer Epceli, İstanbul 2005.
- Kandes, Vasielos I., *Kuruluşundan XIX. Yüzyılın Sonlarına Kadar Bursa*, çev. Dimitri Demirci-İbrahim Kelağa Ahmet, İstanbul 2008.
- Kâni, K., "Evrenos Bey", *Kaynak*, III, Balıkesir Halkevi, 3/4 yıl S. 36/37/38, Balıkesir 1936, s. 923-925, 17-22, 60-64.
- Karpat, Kemal, "Gagauzların Tarihi Kökeni ve Folkloründen Parçalar", *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Yay., Ankara 2004.
- Kayapınar, Levent, "Osmanlı Uç Beyi Evrenos Bey Ailesinin Menşei, Yunanistan Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Eserler", *Abant İzzet Baysal Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 2004-I, S. 8, Bolu 2004, s. 133-142.
- Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, T.T.K. Ankara 1999.

- Kurt, Yılmaz, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III, 1572 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, T.T.K. Ankara 2005.
- , *XVI. Yüzyıl Adana Tarihi*, Hacettepe Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1992.
- Lindner, R. Paul, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, İstanbul 2000.
- Lowry, Heath W., *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550, Kuzey Yunanistan'ın Fethi, İskânı ve Altyapı Gelişmesi*, Bahçeşehir Ün. Yay., İstanbul 2008.
- , *Osmanlıların Ayak İzlerinde: Mukaddes Mekânlar ve Mimarî Eserleri Arayış Yolculukları*, Bahçeşehir Ün. Yay., 2009.
- , *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, İstanbul Bilgi Ün. Yay., çev. Kıvanç Tanrıyar, İstanbul 2010.
- , *The Evrenos Family and the City of Selânik (Thessaloniki): Who Built the Hamza Bey Câmii Why? Evrenos Ailesi ve Selânik Şehri: Hamza Beğ Camii Niçin ve Kimin Tarafından Yapıldı?*, Bahçeşehir Ün. Yay., 2010.
- Lowry, Heath W. – Erünsal, İsmail E., *Yenice-i Vardar'lı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*, Bahçeşehir Ün. Yay., İstanbul 2010.
- Melikoff, I., "Ewrenos", *The Encyclopedia of Islam*, c. II, London 1965, s. 738-739.
- Mintsis, Georgios, "Η Κατάληψη της Έδεσσας από τους Τούρκους (1389)", *Μακεδονικά*, c. 21, 1993-94, Thessaloniki 1994, s. 257-261.
- Mordtmann, J. H., "Ewrenos", *The Encyclopaedia of Islam*, c. II, London 1927, s. 34-35.
- Nicol, Donald M., *On The Origin of the Ottoman Emperors*, Cambridge University Press 1997.
- Osmanlı Tarihine Ait Takvimler I*, yay. Atsız, Küçükaydın Matbaası, İstanbul 1961.
- Öz, Mehmet, "Kimlik Tartışmalarına Osmanlı Kimliği Vasıtasıyla Bir Katkı: Osmanlı Devleti Kimler Tarafından ve Nasıl Kuruldu?", [H. W. Lowry, *The Nature of The Early Ottoman State*, New York Press, Albany 2003], *Türkiye Günlüğü*, S. 83 (Kış 2005), s. 57-64.

- Reinert, Steven W., "Evrenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, c. II, Oxford 1991, s. 765.
- Rodakis, Periklis, *Η Τουρκική Κατάκτηση της Θράκης, Οι Θράκες Μουσουλμάνοι*, Atina 1991.
- Salamanga, D., 'Γαζή Έβρενόζ, 'Ο Πρώτος Επικυρίαρχος των Γιάννινων', *Ηπειρωτική Εστία*, c. 2, Ioannina 1953, s. 163-165.
- Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. I, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1994.
- Sideridou, A., "Κορτήσιος Βράνας Ο Ηπειρώτης", *Ηπειρωτικά Χρονικά*, c. 3, Ioannina 1928, s. 229-271.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, c. II, T.T.K. Ankara 1984.
- , "Evrenos", *İA*, c. IV, İstanbul 1964, s. 414-418.
- , *Osmanlı Tarihi I*, T.T.K. Ankara 1982.
- Wittek, P., "Yazıjioghlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja" *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, c. 14/3, London 1952, s. 639-668.
- Yeni Tarama Sözlüğü*, Düzenleyen: Cem Dilçin, T.D.K. Yayınları, Ankara 1983.